

*Академик др Драган Батавељић, редовни професор
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
bataveljic@jura.kg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-7396-0705*

*Академик др Митар Лутовац, редовни професор
Факултет за посао и индустријски менаџмент Београд
Универзитет Унион "Никола Тесла"
gsmmitar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9468-3740*

*Прегледни научни рад
УДК: 342.4(497.1)"20"
DOI: 10.46793/Ustav74.111B*

СТРАНПУТИЦЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ УСТАВНОСТИ У XX ВЕКУ

Апстракт

Аутори у раду указују да се током читавог XX века у српској и југословенској уставности доста "лутало" у тражењу правих решења. Зато су дали преглед и краћу анализу свих устава, почев од 1901, па све до 1992. године и указали на путеве којима се ишло. Најважнији део рада је посвећен Уставу СФРЈ из 1974. године. Овај уставни акт ће у историји бити забележен низом својих својстава и увођењем "оригиналних" институција. Све је то, нажалост, било резултат нереалних концепција, које нису одговарале специфичним потребама тадашње федерације. Свакако, значајна примедба се тиче самог обима овог Устава, који је био један од најдужих на свету. Задатак устава није да до краја, веома детаљно, регулише неку материју, већ само да утврди основе регулисања. Он треба, другим речима, да постави темеље зграде, која ће на њима бити подигнута, да обезбеди начелан и синтетичан приступ. Закони и други прописи регулишу појединости и уобличавају правни систем земље. Њихов задатак је да разраде уставне норме и исцрпно регулишу детаље, појединости. Аутори указују и на стил и језик којим је овај Устав писан, јер је на бројним местима нејасан, претрпан фразама и неразумљив за обичног човека. Уставне норме морају да буду јасне, концизне и недвосмислене. Такође, у раду се констатује да је овај уставни акт довео до слабљења Србије и дезинтеграције Југославије.

Кључне речи: Србија, Југославија, уставност, Устав СФРЈ, XX век.

I СРПСКА И ЈУГОСЛОВЕНСКА УСТАВНОСТ ДО УСТАВА ИЗ 1974. ГОДИНЕ

Иако је Радикалски устав из 1888. године био од немерљивог значаја за развој српске уставности, његово доношење није значило и крај политичке нестабилности у Србији. Наиме, доношењем овог Устава је само отпочела нова фаза у политичким борбама, које су, врло брзо, довеле и до нових уставних промена. Краљ Милан Обреновић је, убрзо после ступања на снагу овог Устава, 22. фебруара 1889. године абдицирао у корист свога сина, Александра Обреновића, чија је владавина у политичкој историји Србије била забележена као поновни продор апсолутизма и тзв. *криза младе демократије*¹. Устав из 1888. године је представљао сметњу апсолутизму краља Александра Обреновића, коју је актуелни монарх желео да отклони на сваки могући начин, тако да је он извршио 9. маја 1894. године, специфичну врсту државног удара.

Наиме, излаз из политичке кризе, краљ Александар је нашао у суспендовању Устава из 1888. године, а враћању на снагу Намесничког устава из 1869. године. Тиме је краљ прекинуо владавину радикала, ојачао уставну позицију своје власти, ограничио институционални значај Народне скупштине и успоставио лични режим, све до доношења **Октроисаног устава из 1901. године**².

После седам година, испуњених све оштријим страначким и династичким сукобима и скандалима на двору, као и смрћу бившег краља Милана Обреновића, његов син и наследник на престолу, краљ Александар је 1901. године октроисао Устав³. Основне идеје и решења овог Устава била су садржана у Нацрту Устава, који је неколико година раније сачинио Стојан Новаковић, а прихватила тадашња влада (али, не и краљ Александар). Поједине одредбе новог устава, уз извесна прилагођавања, пренета су из Устава донетог 1888. године, мада је Октроисани устав из 1901. године, био знатно краћи од Радикалског. Такође, он је био и скромнијег демократског и историјског значаја, пре свега, због сужавања јемстава основних права и слобода грађана и померања тежишта власти ка егзекутиви. Битна новина овог Устава било је увођење бикамералне (двodomне) структуре представничког тела, тј. народног

¹ Ова демократија је Уставом из 1888. године добила своју прву уставно-правну шансу.

² Овим Уставом је успостављено дводомно народно представништво (краљ је сазивао, отварао и закључивао седнице, одлагао седнице, распуштао Народну скупштину и расписивао изборе за нову Скупштину). По схватању Слободана Јовановића, иза читаве те конструкције стајао је экс краљ Милан Обреновић, који је, иначе, задржао утицајан положај врховног команданта војске, а стварно је био лишен, макар и моралне, владарске одговорности (али, не и моћи). О овоме видети шире: С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига I, Београд, 1929.

³ Тај устав Слободан Јовановић (као и други савременици и каснији аутори, који су о њему писали) назива, по месецу у којем је донесен - *Априлским уставом*.

представништва, које је било састављено од Сената и Народне скупштине. На овај начин, краљ Александар је желео да надзире Народну скупштину, што му је и успевало. Овај период од 1894. до 1901. године се назива "доба реакције".

За овај *Октроисани (Априлски) устав из 1901. године*, се сматрало да представља својеврстан компромис између радикалских и напредњачких идеја, којима је једина, али и главна, заједничка тачка била жеља за ограничењем владарске власти краља Александра Обреновића. Међутим, укупно посматрано, грађанска права су била ужа него по Уставу из 1888. године, тако да је стварни домет основних политичких права (слобода штампе, слобода удруживања и слично) био остављен дискреционој власти законодавца. Убрзо после доношења овог Устава, дошло је до невиђених скандала и још већег обарања, и иначе ниског, угледа династије Обреновића. Но, то није сметало краљу Александру да настави са апсолутистичком владавином и континуираним кршењем основних постулата уставне монархије. Врхунац тога је достигнут 24. марта 1903. године, када је он једним својим прописом, "на кратко време и до даље наредбе", суспендовао Устав из 1901. године, распустио Народну скупштину и сменио Државни савет, а затим поставио нове сенаторе и нове државне саветнике⁴. Када је, на тај начин, спровео своју вољу, без обзира на резултате избора, краљ Александар Обреновић је 25. марта, тј. одмах сутрадан, "вратио на снагу" *Октроисани (Априлски) устав*.

Све је то довело до ширења незадовољства владавином краља Александра Обреновића, пораста отпора његовом режиму и организовања завере за убиство краља и за промену династије. Центар те завере био је у војсци, а убиство краља и краљице, одиграло се у ноћи између 28. и 29. маја 1903. године⁵. Мајским превратом завршена је још једна фаза уставног развоја Србије, после чега је Народно представништво, заједно са Владом, уз извесне измене и допуне, већ 5. јуна 1903. године, вратило Устав из 1888. године. Тај устав ће бити последњи устав Краљевине Србије, а у уставној историји биће означаван као Устав из 1903. године.

Мајским превратом, тј. убиством краља Александра, извршеним у ноћи између 28. и 29. маја 1903. године, а чији је главни повод био државни удар краља Александра Обреновића, извршен у ноћи између 24. и 25. марта 1903. године, угашена је династија Обреновића. Нови краљ Србије, Петар I Карађорђевић, вратио је на снагу Устав из 1888. године, под називом **Устава из 1903. године**, који је представљао основ за успостављање парламентаризма у Србији. Народна скупштина, која је била распуштена

⁴ Карактеристично је да су председници Владе, Сената и Државног савета били генерали.

⁵ Догађаји су испали крвавији него што су завереници предвиђали, па су у њима убијени и председник Владе Цинцар Марковић, министар војни Павловић, краљичина браћа из породице Луњевица и још изванредан број људи.

одлуком краља Александра Обреновића, формирала је посебан скупштински одбор, који је имао задатак да изради предлог измена и допуна Устава. Тај посао је био брзо обављен, тако да је Народна скупштина усвојила редиговани текст Радикалског устава из 1888. године, па је нови Устав ступио на снагу 5. јуна 1903. године.

Овим новим Уставом извршене су незнатне промене у уставном тексту, углавном правно-техничке природе. Најважнија уставна промена садржана је у члану 57 став 1, који је одредио да у Србији влада Краљ Петар I Карађорђевић⁶. Краљевина Србија је дефинисана као уставна парламентарна монархија, док је структура власти остала иста: Народна скупштина је, заједно са краљем, вршила законодавну власт, Владу је постављао краљ, али је она одговарала Народној скупштини. Такође, постојала је ограничена локална самоуправа, док су судови били независни и везани за принцип уставности и законитости. Лична и политичка права грађана су, углавном, била на нивоу тадашње европске уставности, мада сва ограничења нису отпала⁷. Тако је почело "*доба повраћене парламентарности*". Овај нови Устав из 1903, заједно са Радикалским из 1888. и Октроисаним из 1901. године, спада у групу устава Краљевине Србије.

Први Устав Прве југословенске државе донет је на Видовдан, 28. јуна 1921. године, па отуда носи назив **Видовдански устав**. Начело поделе власти је представљало принцип организације централне власти у облику парламентарног режима, али је ово начело врло брзо било деформисано. Наиме, законодавну власт су вршили "заједнички" краљ и Скупштина, али је краљ располагао правом законодавне иницијативе, законодавне санкције и проглашења закона, сазивао је Народну скупштину⁸ и био је неприкосновена личност (није могао бити одговоран, нити оптуживан). Министарски савет је био трећи централни орган, али супротно правилима парламентарног режима, министри су одговарали, и краљу, и Народној скупштини. Државни савет је вршио функцију Врховног управног суда, а судовима је припадала судска власт. Они су били независни, судили су по закону и били организовани као првостепени судови, апелациони судови и Касациони суд са седиштем у Загребу, за целу земљу.

Видовдански устав је, поред класичних и политичких права, садржавао многа социјално-економска права (по угледу на Вајмарски устав из 1919.

⁶ "Краља наслеђује његово мушко потомство из законитога брака по реду прирођења. Ако краљ не остави мушког потомства, наследство Престола прелази на побочну линију у мушкоме потомству по истоме реду прирођења" – чл. 57 ст. 2.

⁷ Србија је, на тај начин, само у једном веку, од турске провинције направила значајан узлет ка европској породици народа.

⁸ Народна скупштина је била једнодомна, број посланика није био утврђен (није постојао *numerus clausus*), већ је зависио од броја бирача у изборној јединици.

године). Међутим, многа од тих проглашених слобода и права, нарочито политичких⁹, била су суспендована обичним законима. Ту, пре свега, мислимо на *Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави*, донет само пар месеци касније. Такође, овај Устав је, најпре, усвојен уз дефицит демократске легитимности, а био је сачињен од 142 члана, подељена у 14 одељака. Уставни систем је био оптерећен многим слабостима, па је Краљ Александар, нарочито после убиства хрватских посланика у Народној скупштини, излаз из свеопште кризе видео у завођењу личне диктатуре. Он је, на основу посебног прогласа од 6. јануара 1929. године, извршио државни удар, суспендовао Устав, распустио Народну скупштину, посебним законима проширио своју власт и забранио рад политичким странкама (тзв. "Шестојануарска диктатура")¹⁰. Тако је, Краљевина СХС, од уставне монархије постала апсолутна монархија (монарх је био неограничен Уставом и вршио је апсолутну власт у земљи).

Значајна ревизија Устава је извршена доношењем и *Закона о краљевској власти и врховној државној управи*, 6. јануара 1929. године, којим је Краљевина СХС одређена као наследна монархија, а краљ проглашен носиоцем централне власти у земљи (доносио је и проглашавао законе, објављивао рат, закључивао мир, представљао државу и сл.). Такође, значајна уставна промена је извршена и доношењем *Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја*, 3. октобра 1929. године, којим је држава добила назив *Краљевина Југославија*, а земља подељена на бановине, срезове и општине (било је девет бановина, које су назване по рекама. За време важења Видовданског устава¹¹, стварна ситуација се није променила. Устав је санкционисао унитаристичко државно уређење, у којем је основна теоријска претпоставка била теза о јединственом "*троименом*" и "*троплеменом*" народу. Сагласно таквој концепцији, било је потребно уставно-правно онемогућити сваку националну посебност, па је Уставом земља подељена на области, које су биле постављене као административно-територијалне јединице.

После укидања Устава и проглашења краљеве диктатуре, 1929. године, још више је заоштрен курс ка потпуном централистичком унитаризму. Још пре доношења Септембарског, тј. Октроисаног устава из 1931. године, промењено је званично име земље и, уместо назива *Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца*, усвојен је назив *Краљевина Југославија*. То је одговарало напуштању идеолошке конструкције о "*троименом*" народу и инаугурисању тезе о интегралном југословенству. Под притиском унутрашњих и међународних

⁹ Уставом су била предвиђена ограничења и услови за уживање бирачког права. Тако је, у погледу појединих професија, постојала забрана коришћења пасивног бирачког права (чл. 72 ст. 2 и чл. 73).

¹⁰ С. Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Сл. лист СРЈ, Београд, 1995, стр. 93.

¹¹ Од 28. јуна 1921. до 6. јануара 1929. године.

околности, краљ Александар је 3. септембра 1931. године (отуда, назив **Септембарски устав**) "даровао" народу нови Устав (отуда, назив **Октроисани устав**, јер га није донело народно представништво, него га је октроисао тј. подарио монарх, као апсолутно суверени носилац власти). Овај Устав је имао двадесетак чланова мање од Устава из 1921. године (тачније, 120 чланова, сврстаних у 12 одељака), а изостављене су, управо, одредбе о грађанским правима и слободама.

Овим Уставом је Југославија одређена као наследна и уставна монархија (члан 1), а не као парламентарна (влада није била политички одговорна парламенту). Држава је по облику државног уређења одређена као унитарна, али је краљ остао доминантан чинилац (шеф државе, представљање државе, управљање оружаним снагама, проглашавање и објављивање закона, распуштање Народне скупштине, наређивање нових избора, постављање државних чиновника...). Законодавна власт је поверена краљу и народном представништву, које је било дводомно (поред Народне скупштине, био је установљен и Сенат, потпуно равноправан са Народном скупштином). У таквим околностима није могло бити ни говора о било каквој реституцији посебности Србије у Југославији. Нова административно територијална подела земље извршена је 1929. године и тада је земља подељена на девет бановина. Територија Србије била је исцепкана између четири бановине¹², а 1939. године формирана је Бановина Хрватска¹³.

Устав из 1931. године представља пример ауторитарне уставности (краљ је био неприкосновена личност, њему се ништа није могло ставити у одговорност, нити је могао бити тужен, а за његове радње одговарали су министри тј. Министарски савет). Југославија је постала уставна, а не и парламентарна држава. После убиства Краља Александра Карађорђевића у Француској (Марсеј, 1934. године), конституисано је *Намесништво* на челу са Кнезом Павлом. Ради решавања затегнутих српско-хрватских односа и опстанка државе, 1939. године је донета *Уредба о Бановини Хрватској*, којом су пренета извесна овлашћења централне власти на ову аутономну јединицу. Тиме је земља кренула путем федерализације, а преведено на разумљивији језик, то је значило почетак краја Југославије. Следећа значајна (не)уставна ревизија је извршена 27. марта 1941. године, када је државним ударом збачено Намесништво, а трон преузео малолетни краљ Петар II Карађорђевић.

Устав ФНРЈ је проглашен 31. јануара 1946. године, као завршни акт стварања нове државе, што је представљало прво доношење устава у Европи после Другог светског рата. Општа оцена овог Устава је да он није био програм

¹² Дунавска, Моравска, Вардарска и Дринска бановина.

¹³ Као резултат споразума Цветковић-Мачек, спајањем Савске и Приморске бановине (у целости) и делова Дунавске, Врбаске, Дринске и Зетске бановине, настала је Бановина Хрватска.

за будућност, већ реални уставни акт, који је само уставно утврдио нову, већ формирану државну творевину. Висок степен државне централизације, која је била предвиђена овим Уставом, изражен је и у разграничењу надлежности федерације и република, јер су федерацији припали, како најважнији послови, тако и могућност самосталног вертикалног спровођења власти у републикама. Оваквим уставним решењима су, практично, на велика врата уведени етатизам и административно руковођење привредом и друштвом у целини, са циљем да се, у што краћем року, постигне обнова ратом разорене земље. Наравно, овај Устав је, и по својој садржини и (посебно) по својој форми, био веома инспирисан Уставом СССР-а из 1936. године.

Друга фаза уставног развоја ФНРЈ, отпочиње 1953. године, али је, у међувремену, дошло до битних промена у уставном поретку, које су формално озваничене одговарајућим уставним променама. Наиме, у лето 1950. године је уведено *радничко самоуправљање у привреди* и, тиме, битно промењене уставне одредбе о друштвено-економском уређењу¹⁴, док је 1952. године донет Општи закон о народним одборима, на основу којег је Народна Република Србија усвојила Закон о народним одборима.

Одлучујућа промена уставног система уследила је после доношења Уставног закона о основама друштвеног и политичког уређења Федеративне Народне Републике Југославије и савезним органима власти из 13. јануара 1953. године. У последњем, *трећем делу*, Уставни закон је уређивао организацију власти аутономних јединица. Највиши орган власти у Аутономној Покрајини Војводини је била Народна скупштина, а у Аутономној косовско-метохијској области Обласни народни одбор. За извршно-политичке послове у обе аутономне јединице су постојала извршна већа, а за административно-управне послове су постојали органи управе.

После пуне деценије од доношења Уставног закона из 1953. године, 1963. године су усвојени **Устав СФРЈ** и **устави свих република**, као и нови статuti аутономних покрајина. У деценији између уставних закона и нових устава било је значајних промена у уставном поретку земље у целини, па и у уставном поретку Србије¹⁵, али генералне уставне ревизије није било. Када је реч о Уставу СФРЈ из 1963. године, пажњу ћемо задржати само на оним његовим одредбама које су, у много чему, на нови начин одређивале положај СР Србије и њену уставност. У Основним начелима Устава СФРЈ из 1963. године, задржана је општа претпоставка надлежности у корист социјалистичких република. У нормативном делу Устава, у дефиницији државе, наглашено је да је СФРЈ "савезна држава добровољно уједињених и равноправних народа и

¹⁴ Међутим, акти којима је то учињено нису донети по поступку предвиђеном за промену устава.

¹⁵ Увођење комуналног система, промене у правосудном систему и друго.

социјалистичка демократска заједница заснована на власти радног народа и самоуправљању"¹⁶.

Најзначајније одредбе Устава СФРЈ из 1963. године¹⁷ се налазе у глави V, која носи назив "Друштвено-политичке заједнице" (члан 108-112), према чијим је одредбама социјалистичка република једна од друштвено-политичких заједница, поред општине, среза, аутономне покрајине и Федерације. Уставно, она је била дефинисана као "...државна социјалистичка демократска заједница заснована на власти радног народа и самоуправљању", која својим уставом утврђује своја права и дужности, у складу са начелима Устава СФРЈ. Тада је, међутим, била предвиђена једна нова уставна могућност, која је изазивала жестоке контроверзе. Наиме, на подручјима "посебног националног састава или на подручјима са другим особеностима" могле су се образовати аутономне покрајине. За то је била потребна "изражена воља становништва тих подручја", и то се морало урадити републичким уставом, уз потврду у Уставу СФРЈ. У складу са тим, констатовано је да у "СР Србији постоје аутономне покрајине Војводина и Косово и Метохија, које су 1945. године установљене одлуком Народне скупштине Народне Републике Србије на основу изражене воље становништва тих подручја"¹⁸.

Прва група уставних амандмана уследила је већ 1967. године, кад су усвојени амандмани I-VI на Устав СФРЈ из 1963. године, који су више најавили, него што су стварно започели реформу југословенског федерализма. Нови начин уставног уређивања федералних односа, релативно је брзо материјализован у следећој групи амандмана VII-XIX на овај савезни Устав. Аутономне покрајине су, додуше, биле у саставу СР Србије, али су, истовремено, биле и "конститутивни елемент федерације". Разлика према републици означавања је тиме да република има својство државе, док аутономна покрајина нема то својство.

Средином шездесетих година XX века је била започета привредна реформа, која је, међутим, врло брзо доживела свој крах, што је представљало одлучујући фактор који је убрзао општи продор етатизма у све области друштва. У таквим условима у први план је, поново, избило "национално питање"¹⁹, за које се, већ дуже времена, званично сматрало да је дефинитивно решено. Како су, у новом распореду снага, републике постале основни фактор

¹⁶ Устав СФРЈ, Сл. лист СФРЈ, бр. 14/1963, чл. 1.

¹⁷ Ове одредбе непосредно одређују положај република (па, дакле и Србије).

¹⁸ *Ibid.*, чл. 111.

¹⁹ То је био, тада, уобичајени термин за означавање свих односа између нација и националних мањина.

глобалне друштвене политике Југославије, специфичан положај СР Србије²⁰, посебно је оптеретио федералне односе.

У складу са извршеним променама у Уставу СФРЈ, 29. јануара 1969. године су усвојени амандмани IV-VIII на Устав Социјалистичке Републике Србије из 1963. године. У њих су, најпре, унесена нова права и дужности Републике у области спољне политике, народне одбране, безбедности, законодавства и извршења уопште. Амандман V је, у целини, био посвећен аутономним покрајинама. На основу промена извршених у уставима СФРЈ и СР Србије, 21. фебруара 1969. године је донет Уставни закон Социјалистичке Аутономне Покрајине Војводине, док је Уставни закон Социјалистичке Аутономне Покрајине Косово усвојен 24. фебруара 1969. године²¹. Оба ова уставна закона су испољила тенденцију да буду целовити уставни документи (имали су, практично, исту структуру као републички устав)²². Уставни амандмани из 1971. године су, већ у тренутку свог усвајања, означени као прва фаза глобалних уставних промена, које су завршене 1974. године, усвајањем нових устава.

II УСТАВ СФРЈ ИЗ 1974. ГОДИНЕ

Већ у Основним начелима Устава СФРЈ из 1974. године, знатно експлицитније него раније, постављена је општа претпоставка надлежности у корист република и аутономних покрајина. Због значаја који тај став има за уставни положај Републике Србије, ми га цитирамо: "Радни људи и народи и народности остварују своја суверена права у социјалистичким републикама и у социјалистичким аутономним покрајинама у складу са њиховим уставним правима, а у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији када је то у заједничком интересу, овим уставом утврђено."²³ У истом одељку Основних начела Устава СФРЈ из 1974. године утврђено је да се у Федерацији одлучује

²⁰ Услед новог положаја аутономних јединица, Србија је доведена у различиту ситуацију од осталих република.

²¹ Зачуђује податак да је из назива јужне српске покрајине избачена реч "Метохија". Наиме, после Другог светског рата званично је проглашена Аутономна Косовско-метохијска Област (АКМО) јула 1945. године, а априла 1963. године је уздигнута на ниво покрајине и добила назив Аутономна Покрајина Косово и Метохија. Међутим, новембра 1968. године, име покрајине је промењено у Социјалистичка Покрајина Косово, чиме је Метохија уклоњено из назива. Устав Републике Србије из 1990. године је избацио из назива Србије префикс "Социјалистичка", а јужној српској покрајини вратио стари назив Косово и Метохија.

²² Напомињемо да је већ Амандманом XVIII на Устав СФРЈ и Амандманом V на Устав СР Србије измењен ранији назив Аутономна Покрајина Косово и Метохија у Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово.

²³ Устав СФРЈ из 1974. године, Основна начела, Одељак I.

"на начелима споразумевања република и аутономних покрајина, солидарности и узајамности, равноправног учешћа република и аутономних покрајина у органима федерације, у складу с овим уставом, као и на начелу одговорности република и аутономних покрајина за сопствени развој и за развој социјалистичке заједнице као целине". Већ та два става, а још више и потпунија њихова разрада у нормативном делу Устава, врло добро показују да је центар моћи и одлучивања у југословенском федерализму дефинитивно премештен у републике и аутономне покрајине.

Нови односи у југословенском федерализму су стављали у нарочито сложен положај Републику Србију. Она је, по Уставу СФРЈ, као и све друге републике, дефинисана као "... држава заснована на суверености народа и власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи, и социјалистичка самоуправна заједница радних људи и грађана и равноправних народа и народности".²⁴ Савезни устав је својим одредбама гарантовао територијалну целокупност републике (члан 5), према којима се територија републике не може мењати без њеног пристанка. У саму уставну дефиницију СФРЈ, уграђено је да је она "савезна држава као државна заједница добровољно уједињених народа и њихових социјалистичких република".²⁵

Устав СФРЈ из 1974. године је, паралелно са настојањем да призна и обезбеди скоро максималну самосталност република, имао у својим одредбама и тенденцију да се, ипак, и у таквим условима, обезбеди друштвено јединство. Од интегралног самоуправљања²⁶ се очекивало да омогућити очување "јединства у разликама". Иза свега тога стајала је идеја о томе да се само кроз самосталност република у оквиру СФРЈ може остварити национална равноправност и успешно решавати "национално питање" и у новим околностима. Међутим, збивања која су довела до нестанка "друге" Југославије, показали су своју слабост и неодрживост те конструкције за тадашње услове²⁷.

Одлучујућа улога република, којима је Устав СФРЈ признавао сва својства државности, спроведена је консеквентно, не само у систему расподеле компетенција, него и у начину одлучивања у Федерацији. Уведен је принцип консензуса о скоро свим најважнијим питањима. Тако се Устав СФРЈ могао мењати само на основу сагласности свих република, која је давана у две фазе

²⁴ *Ibid.*, чл. 3.

²⁵ *Ibid.*, чл. 1.

²⁶ Под појмом *интегралног самоуправљања* подразумевала је владајућа идеологија остваривање самоуправљања не само у привреди и друштвеном раду у целини већ и на територији и у свим областима друштвеног живота.

²⁷ Вид. Д. Батавелић, *Уставно право - друго измењено и допуњено издање*, Крагујевац, 2022, 319-321.

поступка²⁸. Читава Скупштина СФРЈ, као највиши орган власти и друштвеног самоуправљања, била је састављена на принципу паритета, тј. и у Савезном већу и у Већу република и покрајина свака република је имала исти број делегата, а покрајине нешто мањи број. Тај принцип примењен је и код састава Председништва СФРЈ, као колективног шефа државе, код састава Уставног суда Југославије, Савезног суда и дела Савезног извршног већа.

Извршна функција је, по Уставу СФРЈ из 1974. године, готово у целини препуштена републикама, а само у релативно уској области предвиђена је извршна надлежност органа Федерације. Систем односа у извршној функцији био је врло компликован, а погодовао је, по своме дејству, максимално самосталности републикама и савезне органе стављао у позицију да носе одговорност, чак и за ствари које се извршавају у републикама, без могућности да на то утичу на адекватан начин. Судска функција се, начелно, завршавала на нивоу република, а Савезни суд је имао врло ограничену надлежност и није имао ниједно својство врховног суда. Чак је и у уставном судству део заштите федералне законитости био пренет на републике.

Развијајући концепцију аутономних покрајина садржану у Амандманима из 1968. и 1971. године, Устав СФРЈ из 1974. године је учинио корак даље у правцу јачања аутономија као "конститутивног елемента југословенског федерализма". У саставу Председништва СФРЈ, све републике и аутономне покрајине имале су по једног делегата. Такође, у систему расподеле компетенција у федерализму, републике и аутономне покрајине су се јављале, углавном - равноправно. У Савету гувернера Народне банке Југославије били су равноправни чланови гувернери народних банака република и аутономних покрајина. Очигледно, Устав СФРЈ је, иако је аутономну покрајину дефинисао као део СР Србије, читавим низом својих одредби, пре свега, изразио самосталан положај аутономне покрајине у федерализму. Другом серијом амандмана су делимично задовољени захтеви за, како се тада често говорило, "демонтажу Федерације" и преношење њених компетенција на републике и покрајине, који су у неким срединама и код појединих републичких и покрајинских руководиоца били нарасли до неслућених размера.

По Уставу СФРЈ, као и по Уставу СРС из 1974. године, аутономне покрајине су, поред законодавне, имале и уставотворну власт, па су убрзо, после савезног и републичког устава, донети и покрајински уставни. То је био израз стварне тенденције потпуног изједначавања уставног положаја аутономних покрајина са положајем република (обе покрајине су тада добиле своја председништва и уставне судове), што је, међутим, довело до даље дезинтеграције СР Србије. Треба нагласити да тадашњу југословенску федерацију у бројне невоље нису увалила само нека лоша уставна решења из 1968, 1971. и, посебно, 1974. године, али је неспорно да су, управо, бројна лоша

²⁸ Устав СФРЈ, Сл. лист СФРЈ, бр. 9/1974, чл. 389-402.

уставна решења подстакла дезинтеграцију друштва и привреде, опадање њихове ефикасности и продуктивности, деградацију уставности, законитости, одговорности и слично. У међувремену се пробудила свеопшта друштвена криза, дошло је до јачања дезинтеграционих процеса у Југославији под утицајем бирократских снага и њихових интереса.

Веома брзо после доношења овог Устава, поставило се питање да ли би се он могао поправити, чак и у условима далеко повољнијим од тадашњих. Међутим, треба рећи да је Устав СФРЈ из 1974. године представљао "школски пример утопијског устава"²⁹, који је у себи имао велики број, по први пут, споменутих (и, вероватно, никад више поновљених) идеја. Оне су, како су поједини конституционалисти говорили "вербалне небулозе које нису имали ни животни век лептира"³⁰, јер су кључни појмови овог Устава били "слободни удружени рад", "право рада друштвеним средствима", "слободна размена рада", "самоуправне интересне заједнице", "споразумно споразумевање и друштвено договарање", "право на самоуправљање", "делегатски систем", "судови удруженог рада", "равноправност народа и народности"... Поставља се питање ко је давао легитимитет таквим "решењима"?! Одговор је, у то време, био једноставан – ауторитет Едварда Кардеља, који је био неприкосновени, стални, послератни "министар за конституанту" и "отац" свих наших устава. Тај његов ауторитет се није заснивао на неопходном знању и компетенцијама, него на политичкој моћи, јер је он одлучивао о свему и био истинска уставотворна власт у Другој југословенској држави. Што је још чудније, он "уставно-правно није умро ни после своје смрти", јер су промене овог Устава, које су извршене само седам година после његовог доношења (1981.), такође извршене у његовом стилу, када је конституисана још једна неспроводива уставна новина – "колективни рад, одлучивање и одговорност". Зато се слободно може рећи да је овај највиши општи правни акт Друге југословенске државе био неподобан за било каква поправљања, тако да се, врло брзо, настајањем нових друштвених односа у виду политичког реализма, вишестраначког система, захтева за стварањем конфедерације, остваривањем права на отцепљење и слично, срушио као "кула од карата".

Крајем осамдесетих година прошлог века, тј. 1988. године, покушало се са "поправком" овог Устава путем доношења великог броја амандмана³¹. Наиме, у центру политичке пажње тих година, била су два најважнија питања – функционисање федерације као савезне државе и уставни положај Србије, посматран кроз положај аутономних покрајина, као њених саставних делова и

²⁹ Такву карактеристику су му давали чак и они конституционалисти, који су у време његовог доношења били са њим одушевљени, али су врло брзо променили мишљење.

³⁰ Р. Марковић, *И Србија може да се "отцени"*, Нин, 25. март 1990.

³¹ Тада је донето 40 амандмана, што представља скоро двоструко већи број амандмана, него што су САД донеле на свој Устав из 1787. године (доајен у светској уставности).

као "конститутивног елемента југословенског федерализма"³². Све је то доводило до озбиљних несугласица, пре свега, у односима између Србије и њених покрајина³³, јер су се покрајински органи, користећи поједина непрецизна и двосмислена уставна "решења" и формулације, често понашали као да је реч о посебним федералним јединицама, док су органи федерације тешко налазили пут у решавању бројних сметњи, које су се испољавале у пракси међурепубличких и покрајинских договарања и усклађивања различитих ставова. У почетку се мислило да су у питању само пролазне тешкоће, које се тичу "уходавања" новог механизма, али је пракса, врло брзо, показала да се не ради само о тренутним сметњама, већ да су у питању тешкоће трајније природе. Међутим, многи нису били спремни да ту истину признају, већ су тврдили да су, усвајањем Устава из 1974. године, њиме "трајно решени сви проблеми нашег заједничког живота" и да свака критика тих решења представља "светогрђе". Оно што је посебно интересантно, јесте да је сам Едвард Кардељ, као "архитекта" свих наших послератних устава и "духовни творац" политичког система, међу првима уочио и јавно (први) признао да постоје слабости у функционисању федерације по овом Уставу. Он је то изнео у свом говору на седници Председништва ЦК СКЈ од 13. јуна 1977. године, у коме је указао на бројне слабости СФРЈ и навео бројне критике у спровођењу тада важећег Устава. Треба посебно указати на чињеницу да је он, као најодговорнији у стварању овог акта, само после три године од његовог усвајања, јавно евидентирао слабе стране новог политичког система, које су се, у каснијим годинама, још више испољиле. Наиме, очигледно је постојао велики раскорак између декларисаних и Уставом утврђених демократских начела, с једне стране и наше друштвено-политичке праксе, с друге стране, односно постојао је велики несклад између нормативног и стварног, јер је дошло до испољавања разних видова економског, политичког, културног и другог затварања, апсолутизације и агресивних наметања парцијалних, егоистичких, дезинтегративних, партикуларистичких, сепаратистичких и бирократско-централистичких тенденција. На то су указивали, како представници званичних институција, тако и бројни научници, тј. стручњаци за уставно право, са предлозима да се приступи ревизији политичког система већ почетком осамдесетих година прошлог века (прецизније 1982. године) непосредно после XII конгреса СКЈ, али су та упозорења остајала без икаквог дејства.

Многа решења предвиђена Уставом из 1974. године (на пример, друштвена својина), условила су деструкцију социјалистичких економских односа, удружени рад је раздружен, а радници осиромашени, док је у

³² После усвајања Устава СФРЈ из 1974. године, на политичкој позорници се често истицало да су његовим "генијалним" решењима, решена сва кључна питања нашег политичког система.

³³ Прецизније речено, између СР Србије и САП Косова и Метохије и САП Војводине.

политичким односима тадашњи, толико хваљени делегатски систем, водио развлашћивању радничке класе, а јачању бирократије. Поједина уставна решења су вешто камуфлирана позивањем на одлуке Другог заседања АВНОЈ-а³⁴. Социјалистичке аутономне покрајине Косово и Метохија и Војводина су имале контрадикторни двоструки статус – биле су саставни делови Србије, али и конститутивни елементи федерације, као друштвено-политичке заједнице. Оне то нису ни у једној федералној држави, па нису могле ни у Југославији, јер нису имале својство федералних јединица. Наиме, оне су биле у саставу једне федералне јединице и ван ње, ни у ком случају, нису могле имати исти статус у федерацији. Све је то водило у једну основну супротност – уместо да овај уставни модел спаја уједињене делове, он је продубљивао разлике међу њима и удаљавао их све више један од другог, доводио до декомпоновања и разграђивања целине, која је у њему само једна фикција, с обзиром да оно што постоји као основно и реално јесу њени делови, тј. републике и покрајине. Тиме је интегритет Југославије жртвован зарад интегритета република и покрајина.

Такође, овим Уставом је било промовисано самоуправно споразумевање и друштвено договарање, као основни механизам привредне регулације, али су оваква уставна решења, уместо ослобађања рада и стварног револуционисања самоуправљања, довела до деградације друштвене својине, стагнације и назадовања самоуправљања, које је сведено на празну форму, а струка је потиснута на маргине збивања или је често била само "стручно" покриће за разноврсне, често сумњиве одлуке и инвестиције. Напред наведени делегатски систем, који је представљао универзално начело одлучивања, довео је до удаљавања власти и центара моћи од народа и радничке класе, јер су делегати постали отуђенији од своје базе. Уместо да буду стварни представници радних људи и грађана и заступници њихових интереса и потреба, они су били више окренути центрима номинације (грађани их нису бирали, па их зато, нису могли ни опозвати, ако нису били задовољни њиховим радом). Зато је др Најдан Пашић заступао становиште да је то био устав изневерених, неостварених очекивања, док је проф. др Ратко Марковић сматрао да је уставни модел федерације предвиђен наведеним актом био, уствари, "рушилачки модел Југославије". Све је то довело до дезинтеграције Србије, развлашћивања федерације и полицентричног етатизма и конфедерализације целокупног склопа односа, како у правном, тако и у политичком систему. Све поре тадашњег југословенског друштва су биле захваћене дезинтеграцијом, која је довела до растакања, и оно мало интегративног у тадашњој југословенској

³⁴ Тако је, на пример, Југославија уместо шест, имала осам федералних јединица, а српски народ је постао неравноправан са осталим народима савезне државе.

заједници, како у моралном и научном, тако и у идејном и идеолошком погледу³⁵.

Нова група амандмана на Устав СФРЈ из 1974. године, донета је 1988. године, за време последњих година постојања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. То је био један од последњих у низу покушаја да се изађе из опште кризе, која је захватила југословенско друштво. Као директан наставак тако започете уставне реформе, 1989. године су донети амандмани на Устав Србије из 1974. године. Криза је, у то време, већ била достигла размере које су најозбиљније уздрмале темеље СФРЈ, као државе и друштва. До тада, неприкосновена водећа политичка снага, Савез комуниста Југославије, почео је да се распада, а на политичку сцену су ступиле снаге националистичке политичке оријентације, што је довело до очигледног нестајања СКЈ са историјске сцене.

III СЛОМ ДРУГЕ И ФОРМИРАЊЕ ТРЕЋЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ

Друга југословенска држава је, временом, све теже функционисала. Наиме, слободно се може рећи да је цео југословенски етнички балкански простор био производ таквих цивилизацијских токова, у којима је његово целокупно становништво, бројним миграцијама током историје, много пута било измешано. Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ) се распала на један трагичан начин, што је довело до пустошења њених територија и трагедије, која је за собом оставила несагледиве материјалне, духовне и емотивне последице. Можда ће неко рећи да се не треба враћати у прошлост и да се треба окренути будућности, али због жртава које су положене у темеље ове, друге југословенске државе, великих стремљења, надања и изневерених очекивања, као и трагичних последица не можемо, а да се, бар у најкраћим цртама, не осврнемо на овај период наше историје и укажемо на основне узроке, који су довели до распада СФРЈ³⁶.

Пре свега, и Устав СФРЈ, и уставни социјалистичких република (сви донети 1974. године), представљали су типичан пример устава који нису били само *највиши општи правни акти*, којима се уређује и утврђује организација државне власти, него и *друштвене повеље*, које су имале задатак да правно-

³⁵ Вид. Р. В. Лукић, *Нови устав и концепт федерализма, Концепција новог Устава*, Београд, 1989, стр. 240-245.

³⁶ Наравно, дајући опште напомене о узроцима распада СФРЈ, унапред смо свесни чињенице да та анализа не може да буде свеобухватна и потпуна, пре свега, због потребе да свака озбиљнија анализа тих узрока захтева много ширу упоредну анализу историјских, политичких, економских и међународних чинилаца, који су довели до краја Друге југословенске државе.

политички изразе целину друштвених односа. Ти устави су били тако конципирани, да је требало да представљају покретачке снаге друштвених промена, али и средство очувања самоуправног развоја.

Честе уставне ревизије нису доводиле до очекиваних резултата, већ је сваки од нових устава, често и у чину самог доношења, бивао проглашаван историјским, да би врло брзо после тога, био означен као превазиђен. Са Југославијом се, као државом, стално експериментисало, пре свега због неспособности и неспремности тадашњих руководстава да се држава уреди на неидеолошки начин. Одлуке на савезном нивоу доносиле су се сагласношћу свих република и обе покрајине. Сваки облик већинског одлучивања био је унапред одбациван. Републике су биле затворене и аутархичне националне економије, док је федерација престала да буде државни субјекат (остала је без властитог субјективитета у односу на републике и покрајине). Напротив, савезни органи су постала места на којима су представници република и покрајина само усаглашавали своје ставове, ради цењкања и нагођења.

Половином осамдесетих година XX века, Савез комуниста Југославије, као једина дозвољена и владајућа политичка организација, запао је у дубоку унутрашњу кризу³⁷. Читав механизам власти и целокупна држава били су стављени под контролу СКЈ, док су највиши руководиоци владајуће политичке партије уживали изузетно велике привилегије. Такав, веома привилегован положај, омогућио им је непоштовање уставно-законских норми. Све је то повећавало раскорак између нормативног и стварног, ширило непоштовање уставности и законитости и омогућавало бујање национализма, који је, управо у Савезу комуниста Југославије, нашао своје главно упориште и покретачку снагу. Отуда је дошло до конфедерализације водеће политичке партије, која је текла упоредо са процесом конфедерализације саме државе, а врхунац кризе Савеза комуниста, настао је после његовог неуспелог XIV Конгреса, када је наступио распад, па и формални престанак постојања ове партије, која је, до тада, била једини "господар" државе. Веома брзо се национално питање (за које се веровало да је одавно решено социјалистичком револуцијом) поново појавило као *diferentia specifica*³⁸ друштвеног развоја земље.

Устав СФРЈ од 1974. године је, својим одредбама, омогућио припремање република за отцепљење од Југославије (у економском, војном и политичком смислу). Распад Савеза комуниста Југославије (СКЈ), пропаст државног социјализма у Источној и Средњој Европи и распад Савеза Совјетских

³⁷ Савез комуниста је имао положај владајуће политичке партије, која је сву политичку моћ сконцентрисала у својим рукама и читавом друштву наметнула своју идеологију.

³⁸ Разлика својствена искључиво једном предмету или појави, обележја по којима се објект дефиниције разликује од осталих, који иду у исти појмовни разред.

Социјалистичких Република (СССР-а), додатно су убрзали процесе дезинтеграције и распада Југославије. У Југославији је дошло до потпуне економске и политичке исцрпљености. Делегатски систем, предвиђен наведеним Уставом, омогућио је потпуно одвајање представника од бирача, тј. одвајање грађана од вршења власти и од политике. Бројна неспроводива утопијска решења и експерименти непознати у упоредној уставности, као што су: слободна размена рада, слободни удружени рад, делегатски систем, самоуправни федерализам, договорна економија, самоуправно споразумевање и друштвено договарање, друштвена својина и њена несвојинска концепција (свачије и ничије), колективна одговорност (сви одговарају – нико не одговара) и слично, водила су ка слому Друге југословенске државе.

Словенија је била прва југословенска република, која је отпочела процес радикалне конфедерализације, а касније и сецесије. Наиме, она је 1989. године, својим амандманима на републички Устав, наговестила отцепљење од Југославије, а прокламовање права словеначког народа на самоопредељење (укључујући и право на отцепљење и удруживање са другима) и успостављање приоритета правног поретка републике у односу на савезни, представљало је увод у проглашење независности и самосталности Словеније као државе³⁹. Крајем јуна 1991. године, Словенија је донела Уставни акт о самосталности и независности Републике Словеније⁴⁰, као и Декларацију о независности. Тиме је створен модел за даље отцепљење других република од Југославије.

У Хрватској се одвијао сличан процес, тако да се Амандманима из 1990. године, Хрватска постепено осамостаљивала и стицала нове елементе своје државности, да би крајем 1990. године, донела свој нови Устав⁴¹, којим се прогласила сувереном државом са свим атрибутима државности. Сам процес издвајања Хрватске из СФРЈ завршен је усвајањем Декларације о успостави суверене и самосталне Републике Хрватске и Уставне одлуке о суверености и самосталности Републике Хрватске, јуна месеца 1991. године. До прекида свих веза Хрватске са СФРЈ, дошло је после доношења Одлуке хрватског Сабора, октобра 1991. године. Македонија и БиХ представљају наставак отцепљења једностраним актима супротним Савезном уставу. Процес

³⁹ То је учињено од стране Скупштине Словеније, а на основу спроведеног плебисцита, децембра 1990. године.

⁴⁰ Овај акт из јуна 1991. године је садржавао одредбу по којој за Републику Словенију престаје да важи Устав СФРЈ из 1974. године, а само месец дана касније, током јула месеца, у Словенији је дошло до сукоба Југословенске народне армије и словеначких паравојних јединица. Овај сукоб се, убрзо, завршио повлачењем јединица ЈНА из Словеније и то по наређењу тадашњег Председништва СФРЈ (колективног шефа државе).

⁴¹ Хрватска је маја 1990. године спровела референдум о издвајању из састава СФРЈ.

отцепљења Македоније је био другачији и нешто спорији у односу на Словенију и Хрватску. Наиме, Македонија је почетком 1991. године, донела Декларацију о суверености Социјалистичке Републике Македоније, а септембра исте године усвојен је нови Устав (после спроведеног референдума), којим се Македонија прогласила сувереном, самосталном, демократском и социјалном државом⁴². Када је реч о Босни и Херцеговини, треба рећи да је она постала суверена уставним амандманима из јула 1990. године и да је Скупштина БиХ (без представника српског народа), октобра 1991. године, донела Резолуцију о суверености. Ова сецесија БиХ је имала за последицу избијање грађанског рата⁴³, чија је последица стварање једне врло чудне државне заједнице федеративног типа, састављене од два, односно три ентитета⁴⁴. Све бивше југословенске републике, које су се одвојиле од Југославије (иако противуставно), међународно су признате и постале су сталне чланице организације Уједињених нација. Наиме, средина јануара 1992. године се узима као завршни чин разбијања СФРЈ, јер је тада започео процес међународног признавања отцепљених република, као независних и самосталних држава у републичким границама.

Статус Србије и Црне Горе у оквиру Друге југословенске државе, остао је непромењен. Наиме, обе ове републике су једине остале чланице Југославије, после сецесије отцепљених република. Србија је 1990. године донела свој нови Устав, којим је постала суверена и независна држава. Уставом од 1992. године створена је Савезна Република Југославија, као двочлана федерација, коју су чиниле само преостале две републике.

Савезна Република Југославија (СРЈ) створена је 27. априла 1992. године, одлуком Савезног већа СФРЈ, као заједничка држава Републике Србије и Републике Црне Горе⁴⁵. Овде треба напоменути да, за разлику од Црне Горе, Србија није консултована по питању њеног уласка у нову заједничку федеративну државу, која је, међутим, од самог почетка функционисала као конфедерација, са бројним несугласицама и међусобним проблемима. Зато је било питање дана, када ће се та и таква федерација распасти, посебно што су двочлане федерације веома ретке у упоредној уставној пракси и представљају

⁴² Сецесија Македоније, за разлику од Словеније и Хрватске, извршена је на миран начин, а Уставним законом за спровођење Устава Македоније, било је предвиђено да Македонија буде заступљена у органима федерације, све док се не постигне коначни споразум између суверених држава бивше Југославије.

⁴³ Овај рат је имао у себи, како карактеристике међунационалног, тако и верског рата.

⁴⁴ Трећи ентитет представља Република Српска, настала после одржаног плебисцита српског народа из новембра 1991. године, а Устав Републике Српске је усвојен марта 1991. године.

⁴⁵ По речима професора Павла Николића, у историји светске уставности, вероватно да није забележен случај правне ништавости једног акта у тренутку самог његовог проглашења, што је, управо, био случај са Уставом Савезне Републике Југославије.

изузетак (недостаје трећа чланица, која би, као неки "језичак на ваги", могла да помогне у решавању насталих проблема). СРЈ је створена као суверена савезна држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица и сматрала се сукцесором СФРЈ⁴⁶.

Устав Савезне Републике Југославије је спадао у релативно краће уставне текстове, јер је, поред кратке Преамбуле, имао свега 144 члана, који су били груписани у 10 одељака. Ова трећа југословенска држава била је дефинисана као федерација, тј. суверена савезна држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица (Република Србија и Република Црна Гора), којој су могле приступити друге републике чланице. Овлашћења која су дата републикама чланицама била су, уствари, типично конфедерална, тако да, иако је СРЈ конституисана као федерација, она је, од самог почетка, функционисала као конфедерација.

Уставу Савезне Републике Југославије из 1992. године, упућиване су бројне примедбе, пре свега због уношења конфедералних елемената, иако је овим Уставом званично прокламовано федерално уређење. Ту се, посебно, мислило на ограничени међународно-правни субјективитет држава чланица, избор посланика у Веће грађана, везани мандат посланика у Већу република, консензус, тј. право уставног вета за републике чланице у поступку промене Устава и слично. Због тога је од стране правних теоретичара и српских конституционалиста оспоравана званична и уставна квалификација постојећег државног уређења као федеративног⁴⁷. Наиме, они су учили, одмах по доношењу овог Устава, да је њиме успостављено, уствари, једно хибридно "федеративно-конфедеративно" уређење⁴⁸ које, као такво, није могло да буде основ истинског уједињења Србије и Црне Горе⁴⁹. Због тога је ова држава била, по мишљењу многих аутора, унапред осуђена на пропаст, тако да су њихови песимистички ставови према Уставу СР Југославије, нажалост, били потпуно оправдани. Наиме, Србија и Црна Гора, као две номинално федералне јединице, последњих година формалног важења Устава СРЈ из 1992. године, више су функционисале као стварно самосталне и независне државе, него као чланице једне савезне државе.

⁴⁶ Године 2001. потписан је споразум којим су за сукцесора одређене бивше југословенске републике.

⁴⁷ Наиме, ово оспоравање је долазило, пре свега, од водећих конституционалиста у Републици Србији, као што су Миодраг Јовичић, Коста Чавошки и Павле Николић.

⁴⁸ Ово схватање је заступао професор Павле Николић.

⁴⁹ *Ibid.*

ЛИТЕРАТУРА

- Батавелић, Д., *Уставно право - друго измењено и допуњено издање*, Крагујевац, 2022.
Јовановић, С., *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1995.
Јовановић, С., *Влада Александра Обреновића*, књига I, Београд, 1929.
Лукић, Р. В., *Нови устав и концепт федерализма, Концепција новог Устава*, Београд,
1989.
Марковић, Р. *И Србија може да се "отцепи"*, Нин, 25. март 1990.
Устав СФРЈ, Сл. лист СФРЈ, бр. 9/1974.
Устав СФРЈ, Сл. лист СФРЈ, бр. 14/1963.

*Academician Dragan Bataveljić, Ph.D., Full-time professor
Faculty of Law, University of Kragujevac
bataveljic@jura.kg.ac.rs,
ORCID ID: 0000-0001-7396-0705*

*Academician Mitar Lutovac, Ph.D., Full-time professor
Faculty of Business and Industrial Management Belgrade
Union University "Nikola Tesla"
gsmmitar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9468-3740*

DETOURS OF THE YUGOSLAV CONSTITUTION IN THE 20TH CENTURY

Abstract

In the paper, the authors point out that during the entire 20th century in the Serbian and Yugoslav constitutionalism, there was a lot of "wandering" in search of the right solutions. That's why they gave an overview and a brief analysis of all constitutions, starting from 1901 until 1992 and indicated the paths that were taken. The most important part of the work is dedicated to the Constitution of SFRY from 1974. This constitutional act will be recorded in history with a number of its features and the introduction of "original" institutions. All of this, unfortunately, was the result of unrealistic conceptions that did not correspond to the specific needs of the federation at that time. Certainly, a significant remark concerns the very scope of this Constitution, which was one of the longest in the world. The task of the constitution is not to regulate a matter to the end, in great detail, but only to determine the basis of

regulation. He should, in other words, lay the foundations of the building, which will be built on them, to ensure a principled and synthetic approach. Laws and other regulations regulate the details and shape the country's legal system. Their task is to elaborate constitutional norms and exhaustively regulate details. The authors also point to the style and language in which this Constitution was written, because it is unclear in many places, full of phrases and incomprehensible to the common man. Constitutional norms must be clear, concise and unambiguous. Also, the paper states that this constitutional act led to the weakening of Serbia and the disintegration of Yugoslavia.

Keywords: *Serbia, Yugoslavia, constitutionalism, Constitution of the SFRY, XX century.*